

DEDE KORKUT DESTANLARINDA TAV-ELİ VE ÇEVRESİ

Ahmet TOKSOY*

ÖZET

Oğuzlar, Türk ırkının önemli boylarından birisidir. 24 boy şeklinde teşkilatlanmışlardır. Akkoyunlular, Oğuzların önemli bir boyu olan Bayındırlılara mensupturlar. Türkistan'dan Anadolu'ya göç etmişlerdir. Burada Doğu Anadolu, Güney Doğu Anadolu, Azerbaycan, İran, Irak'ı içine alan büyük bir imparatorluk kurmuşlardır. Akkoyunlular, Kıpçak Atabekleri üzerine seferler yaparak onları hâkimiyetleri altına almışlardır. Tav-Eli olarak adlandırılan bu bölgenin çeşitli şehirleri Dede Korkut Destanlarında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk, Oğuz, Bayındır, Türkiye, Kıpçak.

TAV-ELİ and ITS SURROUNDINGS IN DEDE KORKUT'S EPICS

ABSTRACT

Oğuzs is one of the important clan of the Turkish races. They are organized as twenty-four clans. Akkoyuns depend on Bayındırs clan which is the important clan of the Oğuzs. They immigrated from Turkistan to Anatolia. They found a great empire including the Eastern Anatolia, the southeastern Anatolia, Azerbaijan, Iran and Iraq. Akkoyuns sovereigntied Kipcak Atabegs after the state of war. The various cities of this area called as Tav-Eli are occupied in Dede Korkut's epics.

Keywords: Turk, Oğuz, Bayındır, Turkey, Kipcak.

Tav-eli¹ bölgesi, günümüzde Erzurum iline bağlı Oltu, Tortum, İspir, Olur ilçeleri ile Artvin, Yusufeli, Şavşat gibi il ve ilçelerin oluşturduğu bölgedir. Bu bölgede Türk hâkimiyeti Saka Türkleri ile başlamaktadır². Ancak esaslı olarak Türk hâkimiyeti Selçuklu İmparatorluğu döneminde Tuğrul Bey'in bölgeye düzenlediği akınla bölgeye gelen Oğuzlar ile sağlanmıştır³. Tuğrul bey'den sonra Selçuklu tahtına geçen Alp Arslan, 1064'de çıktığı Kafkasya seferinde bölgeye gelerek Türk hâkimiyetini perçinlemiştir⁴. Selçuklu Sultanı Melikşah, bölgede bazı meselelerin halli için Kafkasya'ya gönderdiği Emir Ahmed, bölgeyi tamamen fethederek Saltuklu Beyliğinin hâkimiyetine bırakmıştır⁵.

Karadeniz'in kuzeyindeki Kıpçak Türklerinin, yapılan savaşlarda Rus Knezlerine mağlup olmaları, onların Kuban ve Terek Irmakları boylarına kaymalarına sebep oldu. 1109'da Kıpçakların başına geçen Atrak'ın kızı ile evlenen Gürcü Kralı David, Don-Kusan boylarındaki Kıpçaklarla iyi ilişkiler kurmaya başladı. 1118'de Kıpçak Hanı Atrak, Rusların baskısına maruz kalınca damadı Gürcü Kralı David'in davetine uyararak Gürcistan'a gitti⁶. Fahrettin Kırzioğlu, Atrak'ın maiyetinde 300 bini aşan bir Kıpçak kitesinin olduğunu

* Yard. Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler ABD Öğretim Üyesi

¹ Osmanlı, Akkoyunlu ve Safevi kaynaklarında bu şekilde geçmektedir.

² Makedonyalı İskender doğu seferi sırasında Kür nehri boylarında yerleşmiş olan Türklerle birlikte Kıpçaklara da rastlamıştır. Bkz. Gürcistan Tarihi, Gürcüce'den Çvr. M. Brosset, yayınlayan, Erdoğan Merçil, Ankara 2003, s. 16

³ Ahmet Toksoy, Karazdan Otlukbeline Savaşlar, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 1998, s. 35

⁴ Rene Grosset, Histoire de L'Armenia, Paris 1947, s. 611, Ali Sevim, Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi, Ankara 1993 s. 60

⁵ İbrahim Kafesoğlu, Melikşah, İstanbul 1973, s. 107-108, Mükrimin Halil Yinanç, Türkiye Tarihi Selçuklu Devri, s. 111

⁶ Gürcistan Tarihi, s. 319; Akdes Nimet Kurat, İdil Boyu ve Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri Tarihi, Ankara 1972, s. 83-84

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

belirtmektedir⁷. David, Kıpçak Han'ı Atrak ve onun oğulları sayesinde oluşturduğu 40 bin kişilik Kıpçak Türkünü ordusuna kattı⁸. Kıpçaklardan faydalanarak önce Aphazy'a ve Selçuklu hâkimiyetindeki Kartel'de merkezi otoriteyi sağlamıştır. Bu arada Kıpçaklar bir taraftan Gürcülere destek verirken diğer taraftan da Müslüman Oğuzları Kür ve Çoruh boylarından başka taraflara göç ettirerek buralara hakim olmaya başlamışlardır⁹. Kıpçaklar bu bölgede Atabekler devletini kurarak, diğer Türk devletleriyle siyasi ilişkiler kurarak hayatlarını devam ettirmişlerdir¹⁰.

Gök-Türk Abidelerinde Dokuz Oğuz olarak adlandırılan Oğuzlar, Gök-Türk Devleti'nin başlıca unsurunu teşkil etmişlerdi. Bu devletin yıkılışından sonra VIII. Asrın ikinci yarısında Oğuzlar batıya doğru hareket etmişlerdir. Umumiyetle Oğuzlar, Sır-Derya'nın iki yakasında Yengi-kent, Cend, Savran, Süt-kent, Atlıh, Şalcı, Ordu, Balaç, Talas (Evliya ata), Buhara, Harezm, Ürgenç, Karaçuk (Farab) ve Sayram gibi şehirlerde yaşıyorlardı¹¹. Daru'l-İslam'ın doğrudan komşusu idiler. Batı onların toprakları Hazar ve Bulgar Kağanlıklarıyla sınırdışı. Ayrıca doğuda İsficab bölgesinde ve onun kuzeyinde Karluklarla komşu idiler¹². Oğuzlar kuzeyde Peçenek ve Kimekler bulunuyordu. Burada kurulan Oğuz Devleti'nin başında Yabgu bulunuyordu. Devletin meselelerini kengeş (kurultay)'de görüşüp karara bağlıyorlardı. Dini inanış olarak henüz eski Türk dinine Gök-Tanrı dinine inanıyorlardı¹³.

XI. yüzyılda Oğuzlar, dikkate çarpacak derecede büyük kitleler halinde güneye ve batıya olmak üzere her iki istikamete doğru ilerlediler. Oğuzları bu yüzyılda batıya ve güneye doğru hareketlerinin, kuzeyden Kıpçakların sıkıştırmasından ileri geldiği mümkündür. Oğuzların Sır-Derya ile Hazar Denizi'nin kuzeyi ile Aral Gölü üzerine de bıraktığı memleketleri Kıpçaklar ele geçirdiler¹⁴.

1040'da Merv yakınlarında Dandanakan Zaferi ile Büyük Selçuklu Devleti kuruldu. Selçuklu sultanları bir taraftan devletin sınırlarını genişletirken diğer yandan da Oğuzlara Türkistan'dan binlerce kilometre batıda ikinci bir yurt kurmayı başardılar. Böylece Büyük Oğuz muhacereti başlamış ve bu ülkeye gelen Oğuzlar yeni yeni yerleşim birimleri oluşturdular. Daha sonra Anadolu'da yeni bir siyasi teşekkülün temelleri atılarak Türkiye Selçuklu Devleti kuruldu. Anadolu'da Türk millî birliğini oluşturmak için çalışan Selçuklu hükümdarları sonuçta bu coğrafyaya Türkiye adını vermişlerdir.

Moğolların Türkistan'ı ele geçirdikten sonra Anadolu üzerine gelmeleri ve Türkiye Selçuklu hükümdarının da yeterli tedbirler almaması üzerine 1243'de mağlubiyetle sonuçlanan Köseadağ Savaşı'ndan sonra İlhanlı Devleti'nin hâkimiyetini kabul etmek zorunda kalmıştır. İlhanlı Devleti'nin yıkılması üzerine Anadolu'da ikinci defa Oğuz dönemi başlamıştır.

Bu dönemde diğer küçük hanedanların da ortadan kalkması ile Doğu Anadolu'da yeni bir federasyon, kabileler birliği meydana gelmiştir. Yörenin hemen her köşesinde görülen koyun heykellerinden anlaşıldığına göre "koyun" kültürü etrafında yeni bir siyasi unsur ortaya çıkmıştır. Bunlar

⁷ Fahrettin Kırzioğlu, Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar, Ankara 1992, s. 112

⁸ Gürcistan Tarihi, s. 320

⁹ Kırzioğlu, Kıpçaklar, s. 117

¹⁰ Bkz. Ahmet Toksoy, "Kıpçak Atabekleri ve Türk Devletleriyle İlişkileri", Geçmişten Günümüze Oltu ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri, Erzurum 1998, s. 125-133.

¹¹ Reşideddin, Cami'ut-Tevarih, Yayınlayan, Ahmet Ateş, Ankara 1999, II, Cüz 5, s. 32

¹² W. Barthold, Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler, Yay. Hzl. K.Yaşar KOPRAMAN, A.İsmail AKA, Ankara 1975, s. 90

¹³ Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, İstanbul 1969, s. 62-63

¹⁴ Barthold, Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler, s. 101

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

Karakoyunlulardı¹⁵. Oğuzların Baranlı oymağından gelenler tarafından kurulan Karakoyunlular,

bakır ile Komnenoslar arasındaki sahada, Van Gölü çevresinde göze çarpmışlardır. Karakoyunlular özellikle kendileri gibi bir Türk olan Timur'a karşı Anadolu'nun savunucusu olmuşlardır. Kara Yusuf¹⁶ bu mücadelelerin önde geleni idi¹⁷.

Akkoyunlular, Yirmi dört Oğuz Boyundan biri olan Bayındırlılara mensuptular¹⁸. Bundan dolayı "Bayındır Han Oğulları" veya "Bayındırıyye" olarak anılıp bir müddet de "Tur Aliler" de denilmiştir¹⁹.

Akkoyunluların başına Tur Ali Bey'in ölümünden sonra Kutlu Bey geçti. Bu dönemde Doğu Anadolu'nun siyasi durumunda önemli gelişmeler ortaya çıktı. Karakoyunlular, Musul'dan Erzurum'a kadar olan yerleri hâkimiyetleri altına aldılar²⁰.

Kutlu Bey zamanında Akkoyunlular, Ahıska'daki Kıpçak Atabekleri üzerine bir sefer yapmışlardır. İki taraf arasında yapılan savaş gündüz başlayıp gece de devam eden savaşta Akkoyunlu ordusu galip gelmiştir. Bu seferden sonra Ahıska, Kutlu Bey'in hâkimiyetini kabul etmiştir²¹.

Kutlu Bey'den sonra Akkoyunluların başına Kara Yülük diye meşhur olan Kara Osman Bey geçti²². Akkoyunluların en meşhur hükümdarı olan Uzun Hasan, Erzurum tarihinde de büyük akisler bırakmıştır. Osmanlı kaynaklarında Hasan-ı Dıraz olarak geçmektedir²³. Akkoyunlu hükümdarı kardeşlerini hallettikten sonra Karakoyunluların egemenliğinde bulunan Erzurum, Avnik ve Bayburt etrafını yağmaladı (1454)²⁴. Akkoyunlu Uzun Hasan döneminde Atabekler yurdu üzerine birkaç sefer yapılmıştır.

Bu seferlerin birincisi 1458'de yapılmıştır. 1457 de Erzincan'ı alarak kendisine bir üs edinen Uzun Hasan 1458 yılı ilk baharında sefere çıktı. Atabek-Yurdu'nun, Tav-eli (Tao) kesiminde Nihah kalesini işgal ederek yağmalattı. Buradan bölgenin iç kesimlerine doğru yöneldi. Bölgede bulunan kilise ve manastırları yağmalayarak çok sayıda esir alarak geri döndü. Buradan Göle-Çıldır yoluyla Somkhet'e geçerek Tiflis ve Mukhran bölgelerine akınlar düzenlemiştir. Sefer tamamlandıktan sonra aldığı esir ve ganimetlerle Erzurum'a geldi²⁵. Prof Dr. Enver Konukçu'ya göre Uzun Hasan "Atabek Yurdunda Tortum bölgesinden altı kale ele geçirmiştir²⁶.

Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın İkinci Gürcistan seferine çıkmasına Gürcistan'ın iç meseleleri neden olmuştur. 1462 de Kral VIII. Giorgi (Görgi) Cichori (Çikhori) muharebesi neticesinde ülkesinin batı kısımlarını İmreti Prensi Bagrati'ye vermek zorunda kalmıştı. Guria prensi Erist'avi, Mingreli hâkimi Dadian Liparit'i ve Aphaz prensi de Bagrati ile birleşmişlerdi. VIII. Giorgi, Atabek II. Kvarkare yıllık vergiyi ödemeyince üzerine yürümüş, Atabek de

¹⁵ Enver Konukçu, Kara ve Akkoyunluların Yurdunda, İstanbul 1993, s. 7-8

¹⁶ Kara Yusuf'un hayatı, Azerbaycanlı yazar Mahmud İsmayılov tarafından romanlaştırılmıştır. Bkz. İsmayılov, Mahmud, Kara Yusuf, Bakü, 1991

¹⁷ Konukçu, Kara ve Akkoyunluların Yurdunda, s. 7-8

¹⁸ C. E. Boswort, İslam Devletleri Tarihi, Çev. E. Merçil, M. İpşirli, İstanbul 1980, s. 121

¹⁹ Salim Cöhçe, "Otlukbeli Savaşına Kadar Akkoyunlular", Anadolu Birliğinin Sağlanmasında Otlukbeli Savaşının Yeri ve Önemi, Ankara 1997, s. 121

²⁰ Cöhçe, "Otlukbeli Savaşına Kadar Akkoyunlular", s. 123

²¹ Ebu Bekr-i Tihrani, Kitab-ı Diyarbekriyye, I,II, Yay. Necati Lugal, Faruk Sümer, Ankara 1993 s. 13-14;

²² İ. Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, Ankara 1988, s. 188

²³ Enver Konukçu, Selçuklulardan Cumhuriyeti Erzurum, Ankara 1993, s. 114

²⁴ Müneccimbaşı, Sahaifül-Ahbar, III, İstanbul, 1285 (1868), s. 157

²⁵ Ebu Bekr-i Tihrani, Kitab-ı Diyarbekriyye, s. 281; Hasan-ı Rumlu, Ahsenü't-Tevarih, Nşr. C.N. Seddon, Baroda 1931 s. 382; Walther Hunz, Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd, Çev. Tevfik Bıyıklıoğlu, Ankara 1992, s. 32; Kırzioğlu, Kıpçaklar, s. 154

²⁶ Konukçu, Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum, s. 114

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

İmreti'ye kaçmıştı. Bir yıl sonra (1463) Kvarikare Uzun Hasan'la ittifak yaparak, onun yardımıyla Gürcü kralını yenerek bütün Kartel ve Somheti'yi talan etti. Uzun Hasan bu sefere katılmayarak ordu komutanı Derviş ve Timur Bey'i göndermiştir. Böylece Atabekler, Gürcülere matbuluk iddialarına son verdi²⁷.

Atabek Korkore, 1466 yılında ölünce, yerine oğlu Bahadır (1466-1475) geçti. Bunun haraç gönderme ve tabiiyet hususunda da ihmal gösterdiğinden, Uzun Hasan 1466 yılında Gürcü seferine çıktı. Akkoyunlu kaynağına göre, Uzun Hasan, İslam'a yardım etmek, küfür kalelerini yerle bir etmek ve isyanın kökünü kazımak azim ve kararı ile sefer kararı verdi. Emirler, devlet adamları ve diğer Akkoyunlu beyleri Gürcistan seferine çıktı. Tercan'da toplanan Akkoyunlu ordusu ileri harekate başladı. Atabekler yurduna giren Uzun Hasan birçok kaleyi ele geçirdikten sonra Samagar²⁸, kalesini kuşattı. Halk, kalenin sağlamlığını ve dile getirerek teslim olmayarak mücadeleye girişti. Yapılan şiddetli bir kuşatmadan sonra Akkoyunlu askerleri kalenin burcuna çıkmayı başararak Akkoyunlu ordusunu kaleye soktu ve kale fethedildi. Buranın ele geçirilmesinden sonra Nihah ve Tavayil kelelerini de ele geçirdi. Esasen bu seferin asıl maksadı Ahıska'yı ele geçirmektir. Uzun Hasan buradan Ahıska üzerine yürüyeceği sırada Kemah ve Şark-i Karahisar emirlerinin ayaklanması üzerine geri dönmek zorunda kaldı²⁹.

Osmanlı müverrihlerinden Müneccimbaşı bu sefer hakkında şunları söylüyor: "871 (1466) de Hasan Bey, Gürcü keferesi üzerine gazaya azm eyleyip evvela elinde ehl-i İslam tavaifinden ne kadar esir var ise ıtlak eyledi. Ondan varıp Gürcistan'da (Atabek Yurdu'nun Tav-eli Kesimi) Çemakar (Narman-Oltu arasında) nam kaleyi fethetti"³⁰.

Akkoyunlular arasındaki bu iç karışıklığın halledilmesinden sonra ordusunu güçlendiren Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan tekrar Atabek yurdu üzerine yöneldi. Uzun Hasan Erzurum üzerinden Avnik kalesine geldi. Buradan Ahıska üzerine hareket ederek burayı ele geçirdikten sonra Kara Deniz sahillerine kadar akınını genişletti. Daha sonra birçok ganimet alarak geriye döndü³¹.

Akkoyunlu hükümdarı, Hicri 877 (1472) yılında Gürcistan üzerine bir sefer daha gerçekleştirmiştir. Bu sefer sırasında Tiflis'i alarak kendi adamını vali olarak atadıktan sonra Gürcistan kralı Bakrat'ı "kahr ve elinden memleketini" alıp onun oğlu Aleksandır ile (Atabek Bahadır'ın yerine Ağ-Boğa oğlu) III. Kvarikare'yi ülkelerine atadı. Otuz bin esir ve çeşitli ganimetlerle geriye döndü³². Savaştan sonra Akkoyunlu orduları Azgur (Atskur) kilisesinden Meryem-Ana resmini de götürmüşlerdir³³. Esasen bu savaştan sonra daha önce Atabekler Yurdu'nun hâkimi olan Bahadır ülkesinden kaçmış, onun amcasının torunu olan III. Kvarikare tahta geçmiştir³⁴. Hinz, Uzun Hasan'ın bu seferi yapmadaki amacını; "aynı sene içinde Osmanlılara karşı yapacağı sefer için gereken vasıtaları tedarik etmek, kolay kazanılmış zaferlerle askerlerinin maneviyatını yükseltmek ve aynı zamanda arkasını emniyet altına almak içindir" şeklinde açıklamaktadır³⁵.

²⁷ Hinz, Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd, s. 119-120; Kırzioğlu, Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar, s. 154

²⁸ Erzurum'un Narman İlçesinin Samikale Köyü.

²⁹ Ebu Bekr-i Tihrani, Kitab-ı Diyarbekriyye, s. 376-379; Hasan-ı Rumlu, Ahsenü't-Tevarih, s. 430; Hinz, Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd, s. 120

³⁰ Müneccimbaşı, Sahaifül-Ahbar, III, s. 160

³¹ Tihranî, Kitab-ı Diyarbekriyye, s. 393; Müneccimbaşı, Sahaifül-Ahbar, s. 161

³² Müneccimbaşı, Sahaifül-Ahbar, s. 164

³³ Hinz, Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd, s. 120

³⁴ Fahrettin Kırzioğlu, Kars Tarihi, İstanbul 1953, s. 495

³⁵ Hinz, Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd, s. 120

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

1473 yılında -konumuzu fazla ilgilendirmediği için tafsilatına girmediğimiz-Otlukbeli savaşında Osmanlı Hükümdarı Fatih Sultan Mehmed'e yenildikten sonra, Gürcistan kralı isyan edip cizyelerini ödemede gecikince sefere çıktı (1477). Birçok kaleyi fethettikten sonra Kral Bagarat cizye vermeyi kabul etti. Aleksadr ve Konstantin gibi bazı hükümdarlar da ona itaat ettiler. Fakat daha sonra Bagarat isyan edince Akkoyunlu hükümdarı onun ülkesini alarak Aleksandr ve Konstantin'e teslim etti. III. Kvarcare'yi 16.000 duka vergi ödemek şartıyla barış yaptı. Tiflis'te bir Türkmen birliğini muhafız olarak koyduktan sonra tutsak ve ganimetlerle Tebriz'e döndü³⁶. Giovanni Maria Angiolello, Uzun Hasan'ın bu sefer hakkında şu bilgileri vermektedir; "Bu olay 1475 yılında meydana geldi ve Uzun Hasan 1477 yılına kadar sulh ve huzur içinde yaşadı. Bu yıl büyük bir ordu toplayıp Osmanlıların üzerine yürüyeceği haberini yaydı. Gerçekte ise aklında Gürcistan'ı yağmalama sevdası vardı. Sipahilerinin sayısı yaklaşık olarak yirmi dört bin veya yirmi bin süvari ile on bir bine yakın yayadan ibaretti... İran ordusu batı yönünde yedi gün ilerledikten sonra sağa, Gürcistan tarafına döndü. Burası şahın yağmalamak istediği ülke idi. Çünkü Gürcüler, ona, büyük Türk³⁷ ile yaptığı savaşta yardım etmemişlerdi. Şah, adet olduğu üzere önce sayıları yaklaşık beş bini bulan hafif silahlı atlı birliklerini önden gönderdi. Onlar, yol üzerindeki korulukları kesip yaktılar. Çünkü ormanlarla kaplanmış olan dağları ve geçitleri geçmeleri gerekiyordu. Gürcistan topraklarında iki günlük yolculuktan sonra yüksek bir geçitte bulunan Tiflis adlı bir kaleye vardık. Halkı boşalmış olduğundan düşmandan hiçbir mukavemet görmeden şehri aldık. Daha sonra Gori ve etrafındaki beldelere doğru ilerledik. Şah buraları ve ülkenin büyük bir bölümünü yağmaladı. Pancratio adlı hâkim Gürcistan ile sınır olan Korkora kralı ve diğer ileri gelenlerden yedi kişiyi Hasan Bey'e elçi olarak gönderip barış istediler. Şah'a yılda 16 bin duka vergi vermeyi kararlaştırdılar. O emniyet açısından hâkimiyeti altında bulundurmamak istediği Tiflis şehrinin dışında bu memleketlerden çıkacağına dair söz verdi. Ele geçirdikleri esirler beş bin kişi idi. Barış antlaşması yapıldıktan ve kararlaştırılan vergi alındıktan sonra Hasan Bey Tebriz'e döndü"³⁸.

Son seferinden hasta dönen Uzun Hasan, yatağa düştü ve 54 yaşınayken 1478 gecesini Tebriz'de öldü. Onun ölümünden sonra oğulları arasında mücadele başladı. Yakup Bey, bu mücadeleden başarı ile çıkarak Akkoyunlu tahtına oturdu. Hicri 887(1482) Gürcistan üzerine sefere çıkarak Atabek Yurdu'ndan Ahıska'yı fethetti. Tiflis'i vilayet haline getirdi. Birçok ganimet alarak Tebriz'e döndü³⁹.

Oğuz boylarının dilinde yazılmış olan Dede Korkut hikâyelerinden bazıları Trabzon Rumları, Gürcüler ve Abhazlarla savaşlarının destanıdır. Bu hikâyeler boyunca adı geçen düşmanlarla çarpışanlar hep Oğuzlardır. Bu bakımdan Dede Korkut hikâyeleri Oğuz destanının bir başka deyişle Oğuzname'nin bir devamı gibi alınmıştır⁴⁰. Dede Korkut Destanlarında yapılan fütihat dikkate alınırsa büyük bir imparatorluğun sınırları çizilmektedir. Bu imparatorluk, Kuzeydoğu'da Horasan'a, kuzeyde Kafkas Dağları'na, Gürcü ve Abhaz memleketlerine, Trabzon Komnenoslarına, güneyde Fırat havzası Mardin ve Diyarbakır'ı içine alan Umman Denizi'ne kadar inmektedir. Bu Akkoyunluların genişleyip güçlerinin arttığı devrin coğrafyasına uygun olduğu gibi bu devirde

³⁶ Hasan-ı Rumlu, Ahsenü't-Tevarih, s. 541; Müneccimbaşı, Sahaif u'l-Ahbar, III, s. 164; Hinz; Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd, s. 120

³⁷ Fatih Sultan Mehmet

³⁸ Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar Giovanni Maria Angiolello Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo D'Alessandri'nin Seyahatnâmeleri, Çvr. Tufan Gündüz, İstanbul 2007, s. 65-66

³⁹ Müneccimbaşı, Sahaif u'l-Ahbar, III, s. 165-166

⁴⁰ Orhan, Şaik Gökay, Dedem Korkudun Kitabı, İstanbul 1973, s. XXXVII

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

geçen tarihi olaylara da uygundur⁴¹. Akkoyunlularla Trabzon Komnenosları arasında barış ve savaş münasebetleri kaynaklarda açıkça ortaya konulmaktadır⁴².

Dede Korkut Destanlarında isimleri geçen Tav-Eli şehirleri ve komşuları:

Apkaz İli: Dede Korkut Destanlarında Aphazlar, Trabzon Rumları ile birlikte Müslüman Türklerin düşmanları olarak anlatılmaktadır. Batı Kafkasya'da, Karadeniz kıyılarında oturan bu kabilenin adıdır⁴³. Hazarların yardımıyla 800 yıllarında müstakil bir krallık kurabilen Aphazlar, X. asır sonlarında Ortodoks Bagratlıların idaresine girdiler⁴⁴. Osmanlılar, Karadeniz'in doğu kıyılarına yerleştikten sonra Abazalar Türk hâkimiyeti altına girdiler ve İslam nüfuzu giderek Hıristiyanlığın yerini aldı.

Başı Açık: Burası İmereti'dir. Merkezi Kutayıs'dır.

Gürcistan: İberia olarak da adlandırılmaktadır. Merkezi Tiflis'tir. Türk akınlarının sık sık yapıldığı bir coğrafyadır. Akkoyunlular zamanında Gürcistan'ın her yıl haraç gönderdiği Dede Korkut Destanlarında da geçmektedir. Destanlarda buranın adı "Dokuz Tümen Gürcistan" olarak geçmektedir⁴⁵.

Dede Korkut Destanlarında geçen şehirler:

Ağca-kale: Büyük Selçuklu sultanı Alp Arslan, tahta çıkıp devlet işlerini düzene koyduktan sonra 1064'de Anadolu akınına başladı. Bu akın sırasında Sepid-şehr'i ele geçirdi. Fahrettin Kırzioğlu bu şehrin adının Ak-Şehir olduğunu, buranın da XVI. ve XVII. yüzyıllarda Ağca-kale olarak adlandırıldığını belirtmektedir⁴⁶. Osmanlıların 1590 tarihli "Revan Vilayeti Tahrir Defteri"nde Revan Beylerbeyliğine tabi 27 nahiyeden 11. olarak Nahiye-i Ağca-Kala bölgesi ve köylerini yazılmıştır. Bunlar Elegez dağından Kars-Gökçe dağına kadar Arpaçay'ın sağında ve solundaki köylerin, Digor'da bütünü ile buraya tabi idi⁴⁷.

Sürmeli: Anı'nın güneyinde kale ve çukurun adıdır. Anadolu beyliklerini kuran aşiretler, Kayılar gibi bu düzlükten geçmişlerdir. Bazen Sürmeli çukuru olarak söylendiği gibi Kara, Akkoyunlular ve Safevi kaynaklarında hatta Osmanlılar Çukur Sa'd/Çuhur-ı Sahat diye anmışlardır⁴⁸.

Ahıska/Aksaka: Kıpçak Atabeklerinin önemli merkezlerinden olan biri olup Çıldır Eyaleti merkezidir⁴⁹. Sultan Alp Arslan'ın 1064 seferinde Selçuklu hâkimiyetine girmiştir.

Ak-hisar/Akça Kale: Atabekler Yurdunda Akça Kale adını taşıyan birkaç hisar vardır. Osmanlı fetihleri sırasında alınan Tortum bölgesinde bulunan ve Atabeklerin merkezlerinden biri olan Akça Kale olabilir⁵⁰.

Avnik: Aras Nehri'nin sağ tarafında Palandökenlerin doğu uzantısını teşkil eden dağlar, Van bölgesi ile Malazgirt'e ayrılan yollar için geçit vermektedir. Bu havalinin en önemli kalesi Avnik'tir. Çok sarp ve derin bir vadide yer almaktadır. Selçuklu akıncılarının muhasarada zorluk çektikleri

⁴¹ Gökyay, Dedem Korkudun Kitabı, s. LX

⁴² Bu konu, 15-18 Mayıs 2006 tarihinde Trabzon Türk Ocağı tarafından düzenlenen Trabzon ve Çevresi Tarih-Kültür Sempozyumunda tarafımdan sunulan "Tur Ali ve Kutlu Bey Dönemlerinde Akkoyunlu-Trabzon İlişkileri" adlı bildirimde etraflıca bilgi sunulmuştur.

⁴³ Gökyay, Dedem Korkudun Kitabı, s. LXXXV

⁴⁴ Fahrettin Kırzioğlu, Dede Korkut Oğuznameleri, İstanbul 1952, s. 90-91

⁴⁵ Gökyay, Dedem Korkudun Kitabı, s. LXXXV-LXXXVII

⁴⁶ Kırzioğlu, Dede Korkut Oğuznameleri, s. 59-60

⁴⁷ Kırzioğlu, Dede Korkut Oğuznameleri, s. 60

⁴⁸ Konukçu, Kara ve Akkoyunluların Yurdunda, s. 13

⁴⁹ Kırzioğlu, Dede Korkut Oğuznameleri, s. 64

⁵⁰ Gökyay, Dedem Korkudun Kitabı, s. LCV

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

yerler arasındadır. Dede Korkut Destanlarında kâfirler ile mücadele yapılan Avnik, daha sonraları da aynı durumunu muhafaza etmiştir⁵¹.

Bayburt: Anadolu'nun kuzeydoğusunda Çoruh suyu üzerinde bulunan Bayburt, Türk Kültür tarihi açısından oldukça önemlidir. Dede Korkut Destanlarındaki Bay Beyrek hikâyesinde adı geçen bu kalede Bay Beyrek on altı yıl hapis kalmış ve kendisine yardım eden kale beyinin kızı tarafından kurtarılmıştır⁵². Bayburt kalesi yüksek bir kayalık üzerinde kurulmuştur. Özellikle Selçuklu akınları sırasında Bizans'ın tutunma noktası olmuştur. Daha sonra Saltuklu Beyliği'nin hâkimiyeti altına girmiştir⁵³.

Trabzon : Karadeniz'in Kuzeydoğu ucunda bulunup ticaret merkezi olarak görev yapmıştır. Orta Asya ve İran'dan gelen ticaret yolunun denize inen başlıca ticaret yolu üzerindedir. 1204'de dördüncü Haçlı Seferinde Latinlerin İstanbul'u işgal etmeleri üzerine Aleksios Komnenos Trabzon'u işgal ederek burada Komnenoslar Devleti'ni kurmuştur. Adı geçen bu devlet 1461'de Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon'u hâkimiyet altına almasına kadar Doğu Anadolu'da kurulan veya bu bölgeye hâkim olan Türk devletlerine vergi vererek siyasi hâkimiyetini devam ettirmiştir⁵⁴.

Ban Hisarı: Şimdiki Penek Kalesidir. Atabek yurdunda Oltu bölgesindedir. Kaynağını Oltu'dan alan ve Çoruh Nehri'nin önemli bir kolunu oluşturan Oltu-çayına sağdan karışan Penek Suyu üzerindedir. Osmanlı kaynaklarında Panak olarak geçmektedir. Gürcü kaynaklarında ise Bana olarak isimlendirilmiştir⁵⁵.

Karun-Eli: Burası şimdiki Erzurum bölgesidir. Arsaklılar çağında Karin/Garin deniliyordu. Bizans İmparatoru II. Teodosios'un emriyle burada bir kale yapıldı ve ismine de Teodiopolis denildi. İlk İslam eserlerinde ise Kali-Kala olarak anıldı⁵⁶. Daha sonra da Erzurum olarak söylenmeye başladı.

Pasın: Aras Nehri boyunca uzanan düzlüklerden ibarettir. İsmi eski Phasian'lardan almaktadır. Erzurum'dan Deveboynu geçidi ile ayrılmaktadır⁵⁷.

Sonuç olarak Destanlar bir milletin kahramanlık hikâyelerinin toplamıdır. Destanları zengin olan toplumların tarihleri de o denli zengindir. Türk Milleti tarihin en eski milletlerinden birisidir. Tarih sahnesine çıktığı günden beri acı, tatlı birçok hadise ile karşılaşmıştır. Bu hadiseler bazen yazılı kaynaklara geçmiş bazen de sözlü edebiyat ile günümüze kadar gelmiştir. Dede Korkut Destanlarına baktığımız zaman Türklerin büyük bir kitlesini oluşturan Oğuzların hayatlarının nerelerde geçtiğini bize açıkça anlatmaktadır. Bu destanlar bize üzerinde yaşadığımız coğrafyanın öz be öz Türk yurdu olduğunu hatırlatmaktadır.

KAYNAKÇA

Ebu Bekr-i Tihrani, Kitab-ı Diyarbekriyye, I, II, Yay. Necati Lugal, Faruk Sümer, Ankara 1993

Reşideddin, Cami'üt-Tevarih, Yayınlayan, Ahmet Ateş, II, Cüz 5, Ankara 1999

Hasan-ı Rumlu, Ahsenü't-Tevarih, Nşr. C.N. Seddon, Baroda 1931

Müneccimbaşı, Sahaifül-Ahbar, III, İstanbul, 1285 (1868)

Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar Giovanni Maria Angiolello Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo D'Alessandri'nin Seyahatnâmeleri, Çvr. Tufan Gündüz, İstanbul 2007

⁵¹ Konukçu, Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum, s. 7

⁵² Gökyay, Dedem Korkudun Kitabı, s. LCVII

⁵³ Konukçu, Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum, s. 4

⁵⁴ Gökyay, Dedem Korkudun Kitabı, s. CI

⁵⁵ Kırzioğlu, Dede Korkut Oğuznameleri, s. 76

⁵⁶ Konukçu, Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum, s. 4; Kırzioğlu, Dede Korkut Oğuznameleri, s. 76

⁵⁷ Konukçu, Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum, s. 6-7

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

- BARTHOLD, Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler, Yay. Hzl. K.Yaşar
KOPRAMAN, A.İsmail AKA, Ankara 1975
- BOSWORT, C. E., İslam Devletleri Tarihi, Çvr. E. Merçil, M. İpşirli,
İstanbul 1980
- CÖHÇE, Salim, "Otlukbeli Savaşına Kadar Akkoyunlular", Anadolu Birliğinin
Sağlanmasında Otlukbeli Savaşının Yeri ve Önemi, Ankara 1997, s. 121-
134
- GROSSET, Rene, Histoire de L'Armenia, Paris 1947
- GÖKYAY, Orhan, Şaik, Dedem Korkudun Kitabı, İstanbul 1973
- Gürcistan Tarihi, Gürcüce'den Çvr. M. Brosset, Çvr. H. Andreasyan, Yayına
Hazırlayan, Erdoğan Merçil, Ankara 2003
- HINZ, Walther; Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd, Çvr. Tefik Bıyıklıoğlu,
Ankara 1992
- İSMAYILOV, Mahmud, Kara Yusuf, Bakü, 1991
- KAFESOĞLU, İbrahim, Melikşah, İstanbul 1973
- KIRZIOĞLU, Fahrettin, Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar, Ankara
1992
- KIRZIOĞLU, Fahrettin, Kars Tarihi, İstanbul 1953
- KIRZIOĞLU, Fahrettin, Dede Korkut Oğuznameleri, İstanbul 1952
- KONUKÇU, Enver, Kara ve Akkoyunluların Yurdunda, İstanbul 1993
- KONUKÇU, Enver, Selçuklulardan Cumhuriyeti Erzurum, Ankara 1993
- KURAT, Akdes Nimet, İdil Boyu ve Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk
Kavimleri ve Devletleri Tarihi, Ankara 1972
- SEVİM, Ali, Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi, Ankara 1993
- TOKSOY, Ahmet, Karazdan Otlukbeline Savaşlar, Basılmamış Doktora
Tezi, Erzurum 1998
- TOKSOY, Ahmet, "Kıpçak Atabekleri ve Türk Devletleriyle İlişkileri", Geçmişten
Günümüze Oltu ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri, Erzurum 1998.
- TURAN, Osman, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, İstanbul 1969
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu
Devletleri, Ankara 1988
- YİNANÇ, Mükrimin Halil, Türkiye Tarihi Selçuklu Devri İstanbul 1944

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*